

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

Бурак Оксана Сергіївна

УДК 316.74:37-056.26

**РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО РУХУ ГЮЛЕНА
У ФОРМУВАННІ КРОС-КУЛЬТУРНОГО КАПІТАЛУ**

Спеціальність 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук

Харків – 2012

Робота виконана в Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія», Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор соціологічних наук, професор
Подольська Єлизавета Ананіївна,
Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»,
завідувач кафедри філософії
та гуманітарних дисциплін.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Клімова Галина Павлівна,
Національний університет «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»,
професор кафедри соціології і політології.

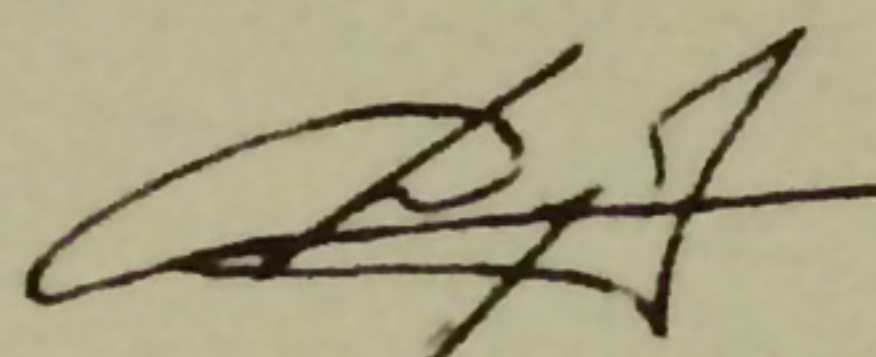
кандидат соціологічних наук, доцент
Бірюкова Марина Василівна,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
доцент кафедри соціології і політології.

Захист відбудеться 2 листопада 2012 р. о 10-й годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.06 у Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61070, м. Харків, вул. Академіка Проскури, 1-а.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27.

Автореферат розісланий «___» жовтня 2012 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої
ради



І.М. Дубровський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Інноваційна діяльність в галузі освіти видатного турецького мислителя та соціального діяча Фетхуллага Гюлена досі не була у полі зору українських соціологів, його ім'я більш відоме сходознавцям та тюркологам. Фактично він є лідером міжнародного соціально-освітнього руху, бо школи, які були засновані за ініціативи цього руху, існують вже більш ніж у ста країнах світу. Освітня діяльність в межах Руху Гюлена націлена, зокрема, на вирішення двох масштабних завдань: по-перше, модернізація та прогрес суспільств за допомогою сфери освіти, і, по-друге, нейтралізацію крос-культурних конфліктів та налагодження конструктивного процесу крос-культурних комунікацій. За своєю ідеологією діяльність шкіл, заснованих за ініціативи Руху Гюлена, спрямована на гармонізацію міжкультурних стосунків та прищеплення своїм вихованцям етики толерантності. Отже, ми маємо цікавий досвід вирішення гострої соціальної проблеми, який, по-перше, вартий перетворитися на предмет соціологічного дослідження, по-друге, потенційно може бути джерелом позитивних запозичень для розвитку інституту освіти в цілому в умовах глобалізації та посилення міжкультурних взаємодій.

Соціокультурний аспект глобалізації знаходиться в сфері соціологічних досліджень. З одного боку, соціологи вивчають проблеми та конфлікти, які виникають через різні культурні ідентичності суб'єктів, а з іншого – крос-культурні компетенції, соціальні технології, що можуть гармонізувати стосунки представників різних культурних традицій. Саме у цьому ракурсі ми бачимо роль соціально-культурного Руху Гюлена, який на практиці, використовуючи потенціал середньої школи, намагається зробити свій внесок у вирішення чи не найгострішої проблеми ХХІ століття, яку Самуель Хантингтон визначив як «зіткнення цивілізацій».

Питання соціального капіталу перебувало в полі досліджень таких науковців як П. Бурдьє, Ф. Фукуяма та П. Патнем, Н. Лін. Дослідженнями соціальних процесів в умовах глобальних трансформацій з різним ступенем заглиблення займалися представники низки соціально-гуманітарних дисциплін: Г. Алмонд, З. Бауман, П. Бурдьє, Е. Дюркгейм, Р. Мертон, М. Алброу, А. Флоріні, Д. Розкопф І. Кант, Дж. Пейдж, О. Крігман, К. А. Аппіах, Д. Арчібугі. Дослідження та прогнози нового світового ладу знайшли своє відображення у працях М. Арчер, І. Валлерстайна, Ш. Ейзенштадта, М. Олброу, Р. Робертсона, У. Ганнерса, Д. Гельда, Ф. Гюлена, Ф. Фукуяма. Аналіз міжкультурних комунікацій має місце у працях Р. Бенедикт, П. Патнема, У. Бека, В. Гудікунста, Е. Гріффіна, М. Беннет, Р. Вісемана. Соціальні рухи, роль третього сектору та національної держави досліджувалися Дж. Мейером, Т. Девіесом, Дж. Гуїдрі, Дж. Мостеріном, А. Флоріні, С. Сандерсом, С. Джорджем, Дж. Смітом, Г. Стілменом, С. Тарроу. Вивченням інституту освіти в умовах глобалізації та інноваційних течій в цій сфері займалися такі науковці як Х. Данеш, С. Форбес, Р. Міллер, Дж. Пассерон, Дж. Темпл, І. Харріс, М. Джонсон, Дж. Пейдж, С. Джеймс, М. Гордон.

Безпосередньо Рух Гюлена вивчали: Д. Керол, Х. Роуз, Р. Панаскович, Я. Актай, А. Булач, М. Четін, Е. Ергене, Ф. Тунджер, Т. Мішель та багато інших.

В Україні зростає кількість вчених, що досліджують тенденції в сфері освіти, соціальних рухів, громадянського суспільства, крос-культурних компетенцій та крос-культурного капіталу в аспекті глобалізаційних процесів. До них належать: В. Білецький, М. Бірюкова, В. Гассій, Л. Герасіна, М. Саппа, Р. Гурова, О. Іващук, Г. Клімова, В. Малєєв, М. Примуш, О. Семашко, В. Собкін, О. Філіппова, Култаєва М. Д., Єнін М. Н., Пасісниченко В. Л., Михайльова К. Г., Подольська Є. А., Кабачна О. В., Астахова К. В., Ярема А. Т., Шумилов А. В., Вербовський Д. В., Бакіров В. С., Сакурянська Л. Г., Дублікаш Т. Н., Ячний А. М., Карандаш М. М., кушерець Т. В., Окса М. М., Полякова Я. В., Шкода В. В., Лисиця Н. М. та ін. Проте концептуалізація зазначених явищ, визначення базових понять, практичні висновки та соціальні технології, які можуть сприяти позитивним змінам в масовій свідомості, залишаються областю дискусій.

Таким чином, проблемна ситуація дисертаційного дослідження визначається, з одного боку, недостатньою концептуалізацією феноменів крос-культурних комунікацій, крос-культурного капіталу та компетентності, а також відсутністю конкретних теоретично та практично розроблених механізмів міжкультурної глобальної інтеграції та налагодження конструктивного міжцивілізаційного діалогу. А з іншого – існуючим резервом для поглиблення дискурсу у вигляді Рух Гюлена, який варто дослідити з соціологічних позицій і зрозуміти, що саме з цього досвіду можна використати для українських та світових реалій.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною комплексної теми кафедри соціології ХГУ «НУА» «Освіта як цінність суспільства та особистості» (на підставі довгострокового перспективного плану науково-дослідної роботи Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» на 2001–2012 рр., затвердженого Міністерством освіти і науки України 12 жовтня 1999 р.), яка розроблялась у рамках комплексної теми Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» «Формування інтелектуального потенціалу суспільства на межі віків: економічні, політичні, соціокультурні аспекти» (номер державної реєстрації №0199U004470).

Мета і задачі дослідження. Мета даного дослідження полягає у визначенні ролі Руху Гюлена у формуванні крос-культурного капіталу у глобальному соціумі, крос-культурної компетентності учнів шкіл та суб'єктів, що перебувають під впливом цього соціального руху.

Зазначена мета передбачає необхідність постановки та розв'язання наступних дослідницьких задач:

- виявити основні шляхи концептуалізації та теоретико-методологічні підходи до соціокультурних процесів в умовах глобалізації.
- уточнити сутність понять «крос-культурні комунікації», «крос-культурний капітал», «крос-культурна компетентність», «холістична освіта» в контексті глобалізаційних процесів;

- визначити місце «третього сектору», громадських ініціатив та соціальних рухів, зокрема у сфері освіти, щодо формування крос-культурного капіталу;
- проаналізувати основні тенденції у сфері крос-культурних комунікацій;
- описати основні фази, структурні характеристики, концептуальну основу соціального Руху Гюлена;
- здійснити порівняльний аналіз освітянської діяльності Руху Гюлена та інших аналогічних ініціатив в рамках «третього сектору»;
- оцінити ефективність Руху Гюлена в аспекті формування крос-культурної компетентності та крос-культурного капіталу на основі емпірико-соціологічних даних.

Об'єктом дослідження виступає соціальний Рух Гюлена.

Предметом дослідження є вплив соціального Руху Гюлена на формування крос-культурного капіталу та крос-культурної компетентності учнівської молоді.

Методи дослідження. В ході дослідження використані методи системного аналізу, функціонального аналізу, теоретичного моделювання, опису, а також ідеалізації. На основі використання загальнонаукових історичного та логічного методів пізнання, а також принципів детермінізму вивчались тенденції крос-культурних комунікацій та роль інституту освіти в даних процесах, особливості конструювання і реалізації проектів міжнародних неурядових організацій та соціальних рухів в межах конструктивного підходу до процесів крос-культурних комунікацій, встановлення загальної інтегративної системи загальнолюдських цінностей, планетарної етики діалогу та мирного співіснування.

Для збору первинної соціальної інформації стосовно Руху Гюлена були використані стандартні кількісні та якісні соціологічні методи: масове анкетне опитування, експертне опитування, біографічний метод і контент-аналіз.

Емпіричну базудослідження складають матеріали авторських досліджень, що проводилися у 2009–2011 роках:

1. Масове опитування з використанням стандартизованої анкети осіб, що є учасниками Руху Гюлена (проводилося у Боснії, Бельгії, Індонезії, Іраку, Нігерії, Україні; N=1205; вересень-грудень 2011 року).

2. Масове опитування з використанням стандартизованої анкети осіб, що знайомі з Рухом Гюлена і становлять «зовнішню аудиторію» (проводилося у Бельгії, Боснії, Індонезії, Іраку, Нігерії та Україні; N=437; листопад-грудень 2011 року).

3. Анкетування батьків дітей, які навчаються в школах, заснованих за ініціативи руху Гюлена, та є представниками різних країн світу: Боснії, Бельгії, Америки, Туреччини, Індонезії, Іраку (N=1372; вересень-грудень 2011 року).

4. Анкетування учнів, що навчаються в школах, заснованих за ініціативи руху Гюлена, та учнів та в інших приватних та державних закладах освіти, які склали контрольну групу (проводилося в США, Бельгії, Боснії, Індонезії, Нігерії, Туреччини, України; N=1474).

5. Глибинне експертне інтерв'ю. До групи експертів відібрано активістів руху, що докладали власних зусиль до його розгортання та фінансували відкриття шкіл Гюлена в різних країнах (N=30).

6. Контент-аналіз 24 журналів, що виходили накладом у різних країнах світу протягом 2009–2011 років, де проаналізовано 120 публікацій про Рух Гюлена.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у наступному:

вперше:

– дано опис соціального Руху Гюлена як неурядової міжнародної структури, що існує на принципах «локалізація + громадська ініціатива + добровільні засади» у контексті формування крос-культурного капіталу та крос-культурної компетентності учнів шкіл, у т.ч. розглянуто історичні фази, суб'єкти, програмні цілі та масштаб діяльності цього руху;

– дана оцінка ефективності діяльності Руху Гюлена та його досягнення програмних цілей з використанням емпірико-соціологічних методів. За результатами емпіричних досліджень доведено, що цей рух на практиці формує крос-культурну компетентність індивідів, котрі контактують з ним та безпосередньо беруть участь в його діяльності, передусім, це стосується учнів, які навчаються в закладах освіти, заснованих за ініціативи Руху Гюлена. Шкільна атмосфера та власний приклад вчителів сприяють формуванню цінностей толерантності та емпатії, прищеплюють навички крос-культурної комунікацій, обізнаність стосовно інших культур, знання іноземних мов;

– розкрито специфіку моделі освіти, що лежить в основі діяльності шкіл, започаткованих Рухом Гюлена, з'ясовано, що ця модель передбачає так звану холістичну освіченість, яка передбачає розвиток у учня не тільки традиційних компетенцій, але і суто соціальних знань та навичок, які гармонізують сосунки з соціальним довкіллям;

дістало подальшого розвитку:

– визначення ролі національної держави, неурядових організацій та соціальних рухів в якості акторів сфери освіти та крос-культурних комунікацій. Встановлено, що компетенції та сфери впливу і діяльності національних урядів дедалі маргіналізуються за рахунок більшої прозорості кордонів, технологічно-інформаційного прогресу та інших факторів, що є наслідком процесу глобалізації; наростає потреба у певному посереднику, котрий має володіти якостями мобільності та гнучкості, тобто актуалізується роль «третього актора», котрий міг би, зокрема, перебирати на себе вирішення питань міжнародного характеру, що не знаходять адекватного розв'язання з боку державної бюрократичної системи. Саме в якості такого актора виступають наурядові, неприбуткові міжнародні організації та соціальні рухи, які належать до «третього сектору»;

– поняття «крос-культурний капітал», «крос-культурна компетентність», «крос-культурні комунікації» та «холістична освіта». Крос-культурні комунікації визначено в якості сфери крос-культурних контактів представників різних культурних фонів. Крос-культурний капітал – це

специфічна грань соціального капіталу, що є ресурсом колективної діяльності в міжнародних масштабах. Також, це колективна цінність, котра формується шляхом розділення певних норм та цінностей в наслідок комунікації. Крос-культурний капітал являє собою широку структуру, що складається з диспозиційного елемента та досвідно-базисної основи. Крос-культурна компетентність розуміється як здатність до успішної комунікації з представниками інших культур, а також, є набором пізнавальних, поведінкових та мотиваційно-емоційних елементів, котрі дають змогу індивіду ефективно функціонувати в інтеркультурному середовищі. Ціллю набуття крос-культурної компетентності є прагнення підвищити ступінь взаємопорозуміння між групами індивідів. Крос-культурна компетентність може бути продуктом холістичного типу освіти. Вона спирається на освітню філософію, котра стверджує: особистість кожної людини, її світогляд та ціль життя визначається процесом відносин між нею та суспільством, Всесвітом і духовними цінностями. Отже, концепція холістичної освіти до певної міри виправляє недолік сучасної освіти, котрий полягає у односторонній трактовці людини;

удосконалено:

– теоретичний зміст механізму трансляції громадської ініціативи у практику розвитку крос-культурних комунікацій, зокрема, пропонується враховувати досвід Руху Гюлена, що полягає у використанні важелів шкільної освіти для формування крос-культурного капіталу та рівня крос-культурної компетентності у членів крос-культурних комунікацій;

– розуміння крос-культурного капіталу, як альтернативного механізму досягнення глобальної соціо-культурної інтеграції, загальної системи цінностей та встановлення конструктивних крос-культурних комунікацій; соціальна ініціатива та соціальний капітал представлені в ролі альтернативних можливостей для національних урядів в розв'язанні глобальних проблем, налагодженні глобальних, конструктивних крос-культурних комунікацій, які є запорукою мирного та успішного функціонування глобального соціо-культурного середовища.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані результати дозволяють конкретизувати діалектику зовнішніх та внутрішніх факторів процесу формування крос-культурної компетентності, капіталу та комунікацій, визначити практичні шляхи підвищення ефективності функціонування інституту освіти на засадах загальнопланетарної етики та культурного діалогу. Позитивні аспекти освітніх практик Руху Гюлена можуть бути об'єктом творчого наслідування з боку української національної системи освіти. Матеріал дослідження можна використовувати для розширення змісту низки навчальних дисциплін, що викладаються на соціологічних факультетах, а саме – «Соціології виховання», «Соціології культури», «Соціології освіти».

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною науковою роботою автора. Наукові результати і висновки, що містяться в дисертації, отримані автором особисто, опубліковані без співавторів.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні результати дисертаційної роботи пройшли апробацію та знайшли відображення у виступах і повідомленнях на міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференціях і семінарах, серед яких: Loyola University of Chicago: International conference «The benefits of NGOs and social capital to global society: paradigms, projects, aspirations», (Chicago, 2010); Міжнародна науково-практична конференція «Крос-культурність у сучасному світі» (Київ, 2009); Міжнародна науково-практична конференція «Академічна мобільність – важливий фактор освітньої євроінтеграції України» (Харків, 2010); Міжнародна філософсько-педагогічна конференція «Актуальність традицій гуманізму» (Київ, 2010); VI Всеросійська наукова конференція «Сорокінські читання» (Москва, 2010); V Міжнародна конференція: «Одеські читання з соціології та політичних наук – 2011. Соціокультурна та політична інтеграція: локальний, регіональний та глобальний виміри», (Одеса 2011); на Міжнародному симпозіумі «Молодь за діалог і толерантність у подоланні соціальних конфліктів», (Одеса, 2011), а також на науково-методологічному семінарі кафедри соціології ХГУ «НУА» (Харків, 2011).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційної роботи викладено в восьми наукових публікаціях, п'ять з яких опубліковано у спеціалізованих виданнях із соціології, що входять до переліку наукових фахових видань з соціологічних наук.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, семи підрозділів, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 230 сторінок, з яких 176 сторінок основного тексту. Робота містить 2 таблиці та 11 малюнків. Список використаних джерел складає 285 найменувань. Додатки складають 30 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтована актуальність обраної теми, охарактеризовано ступінь наукової розробленості проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дисертаційного дослідження, його теоретико-методологічні засади та емпіричну базу, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, наведені дані про їх апробацію.

Перший розділ «Теоретико-методологічні основи дослідження ролі «третього сектору» у формуванні крос-культурного капіталу»

Підрозділ 1.1. «Теоретичні підходи до соціо-культурних процесів в умовах глобалізації та прогнози їх подальшого розвитку» присвячений обґрунтуванню теоретико-методологічних засад дослідження соціокультурного ракурсу процесу глобалізації та виявленню основних течій всередині цього процесу. Зокрема, виявлено та описано наступні підходи:

- гіперглобалізм, що передбачає занепад національної держави та гібридизацію культур;

- скептицизм, прихильники якого стверджують, що замість появи глобальної цивілізації, світ розколюється на цивілізаційні групи, культурно-етнічні анклави;

- трансформізм, прихильники якого переконані, що на межі нового тисячоліття глобалізація є основною рушійною силою, яка зумовлює швидкі соціальні зміни;

- «зіткнення цивілізацій» (концепція С. Хантингтона);

- теорія глокалізації Р. Робертсона, яка сфокусована на регіональному сценарії глобалізації, і стверджує, що при контакті з місцевими культурами глобалізаційні процеси не уніфікують їх, а створюють можливості для їх самовідродження в якості реакції на конкуруючий фактор зіставлення цінностей. Окрім цього, Робертсон подає чотири варіанти подальшого розвитку глобальних соціо-культурних процесів. В роботі обґрунтовується перевага першого варіанту: досягнення загальнолюдського консенсусу на основі спільних цінностей та ідеалів.

- теорія мультигетеродоксій Ш. Ейзенштадта, котрий відстоює думку про те, що локальні культури вибірково відносяться до освоєння фрагментів і якостей домінуючої культури, перетворюючи та модифікуючи її складові. Таким чином, з'являється не одна єдина цивілізація («ортодоксія»), а велике розмаїття «сучасностей» («гетеродоксій»), що стає могутнім стимулом для творчої діяльності суб'єктів;

- теорія культурної ойкумени У. Ганнерса, який розуміє сучасний стан соціокультурної взаємодії як відкрити ойкумену (простір постійних культурних взаємодій), що перетинає просторові і часові межі. Ганнерс подає чотири сценарії розвитку культурної ойкумени. Ми підтримуємо його позицію «зріючої культурної амальгами», яка передбачає рівноправний культурний діалог і обмін між центром та периферією, що приводить до загального збагачення культур;

- планетарна етика діалогу та толерантності Ф. Гюлена. Гюлен вважає, що сучасний світ відчуває гостру потребу в атмосфері здорового діалогу, адже ідеологічні маніпуляції стають причиною відкритих та гострих конфліктів між суспільствами. Він вважає, що постмодерн та глобалізація повинні бути направлені в більш конструктивне та гуманістичне русло на підвалинах діалогу, толерантності та емпатії.

Більшість проаналізованих теорій дають підстави для оптимістичної позиції щодо подальшого розвитку глобалізаційних соціо-культурних процесів та вказують на альтернативний потенціал глобалізації, окрім уніфікації та асиміляції.

У підрозділі 1.2. «Місце «третього сектору» у соціально-культурному розвитку суспільств та формуванні соціального капіталу» розглядається роль соціальних рухів, громадських організацій в житті соціуму та його прогресі. Під «третьим сектором» в роботі розуміється сукупність будь-яких громадських ініціатив, які не являються прибутковими організаціями, діють незалежно від державного апарату на добровільних засадах з ціллю досягнення загального соціального блага. Глобалізація маргіналізує національну державу та стимулює

виникнення певної альтернативи, яка б зуміла інтегрувати процеси глобалізації з інститутом національної держави. Основною складовою «третього сектору» являються соціальні рухи – мережі громадських недержавних організацій, об'єднаних спільною метою. Ресурсом соціальних рухів, а також їх продуктом являється соціальний капітал, який включає формальні і неформальні зв'язки між індивідами, що базуються на спільних нормах і цінностях, і характеризує здатність спільноти діяти узгоджено та досягати поставленої мети. На основі аналізу існуючих дефініцій соціального капіталу, запропонована авторська позиція, згідно якої: соціальний капітал є, по-перше, соціальним феноменом, джерелом та ресурсом індивідуальних і колективних дій; по-друге, колективною цінністю, котра формується завдяки спільним нормам та цінностям в результаті комунікацій.

У підрозділі 1.3. «*Концептуалізація явища крос-культурних комунікацій та крос-культурного капіталу як продукту холістичного типу освіти*» розглядається процес крос-культурних комунікацій, що є формою глобальної комунікації, і який трактується в дисертації в якості процесу постійних контактів та спілкування між представниками різних культурних фонів. На тлі процесів крос-культурних комунікацій можуть виникати різні тенденції. В тому числі і такі негативні течії як націоналізм, расизм, етноцентризм, ксенофобія, прагнення штучної асиміляції та поширення культурного імперіалізму. Об'єктивно цим тенденціям може бути протиставлене набуття членами соціуму крос-культурної компетентності. Останнє нами розуміється як здатність до успішної комунікації з представниками інших культур, а також, набір пізнавальних, поведінкових та мотиваційно-емоційних елементів, котрі дають змогу індивіду ефективно функціонувати в інтеркультурному середовищі. Крос-культурна комунікативна компетентність включає в себе: по-перше, знання, що дають необхідну інформацію щодо інших учасників комунікації; по-друге, мотивацію (позитивну налаштованість); по-третє, навички поведінки для ефективної взаємодії; по-четверте, емпатію. Ціллю набуття крос-культурної компетентності є прагнення підвищити ступінь взаємопорозуміння між групами індивідів. Крос-культурна компетентність, в свою чергу, є необхідною умовою формування крос-культурного капіталу – специфічної грані соціального капіталу, що є ресурсом колективної діяльності в міжнародних масштабах. Крос-культурний капітал являє собою широку структуру, що складається з диспозиційного елементу та досвідно-базисної основи. Так само як соціальний капітал визначає статус держави та її успішну діяльність в умовах постмодерну, так і крос-культурний капітал є запорукою конструктивної глобальної співпраці та інтеграції міжкультурних інтересів, спрямування їх на досягнення спільних міждержавних цілей, направлених на добробут, як кожного окремого суспільства вцілому, так і на добробут усього глобального універсуму. Адже всі сучасні суспільства перебувають в стані взаємозалежності. Крос-культурний капітал формується, у тому числі, і завдяки діяльності міжнародних громадських організацій та соціальних рухів.

В дисертації проводиться думка, що утворення крос-культурного капіталу не може бути реалізоване без набуття суб'єктами крос-культурних компетенцій. Останні, в свою чергу, можуть бути продуктами певного типу освіти, яка, зокрема, базується на холістичній концепції. Вона спирається на освітню філософію, котра стверджує: особистість кожної людини, її світогляд та ціль життя визначається процесом відносин між нею та суспільством, Всесвітом і духовними цінностями. Теоретики холістичної течії – Міллер і Кесслер – вважають духовність основою холістичного вчення. Холістична ідея освіти є постмодерним підходом, який привертає усе більшу увагу завдяки тому, що доповнює недолік сучасної освіти, котрий полягає в розумінні людини не як цілісної істоти. Саме за принципом холістичного бачення працює міжнародний соціальний Рух Гюлена, який направляє свої зусилля на формування особливого типу освіти, який би уможлиблював формування «нової», цілісної особистості постмодерну, котра має синтезувати в собі духовність з високим інтелектом та наукою, а також набуття цією особистістю крос-культурної компетентності.

У підрозділі 1.4. «Основні тенденції в сфері крос-культурних комунікацій» розглядаються практики провадження крос-культурної взаємодії та позиції сприйняття іншої культури та її представників, а також, перепони на шляху встановлення конструктивних крос-культурних комунікацій. В якості негативних тенденцій беруться до розгляду такі течії як культурний імперіалізм – практика підтримки та просування більш сильної культури по відношенню до більш слабкої, менш відомої та бажаної; примусова асиміляція, етноцентризм.

В якості перепон на шляху встановлення конструктивного процесу крос-культурних комунікацій розглядаються певні форми масової свідомості: (1) *упередження* – припущення щодо когось або чогось, яке існує ще до того, як людина отримує адекватне знання щодо об'єкта уваги; (2) *пересуд* – забобон, тобто думка, що засвоєна некритично, без роздумів; (3) *негативний стереотип* – загально-популярна думка про певну соціальну групу, чи індивіда, яка спотворює їх реальну сутність. Стереотипи фокусуються на різницях між групами та перебільшують їх. Ніщо так не чинить опору освіті та критиці, як стереотип, так як він накладає специфічний відбиток на фактичні дані ще в момент їх сприйняття. Стереотип починає діяти ще до того, як включається розум. Саме тому перераховані вище перепони адекватного сприйняття «іншого» вважаються ірраціональним компонентом суспільної та індивідуальної свідомості.

В якості альтернативних течій в сфері соціо-культурної реальності постмодерну розглядається тенденція космополітизму, побудована на ідеї глобального суспільства, згідно з якою всі люди планети є громадянами єдиного глобального соціуму. Теорія космополітизму є протилежною до теорій комуні, сепаратизму та націоналізму. Схожою тенденцією є також течія інтеркультуралізму, під якою розуміється концепція культурного обміну між різними культурними групами в суспільстві. Принцип інтеркультуралізму вимагає відкритості до культури «інших», що слугує сприятливим ґрунтом для виникнення конструктивного діалогу культур. Мультикультуралізм, в свою

чергу, стверджує, що всі культури та цивілізації мають рівну цінність і повинні існувати на однаковому рівні. Всі ці тенденції можуть створити суттєвий потенціал на противагу культурному імперіалізму.

В якості альтернативи процесам асиміляції висувається концепція культурної різноманітності та ціннісного плюралізму, яка використовується для позначення ситуацій, коли малі соціально-етнічні групи зберігають свої унікальні культурні особливості, свою власну культурну ідентифікацію, свої цінності та традиції.

На противагу позиції етноцентризму обґрунтовується теорія культурного релятивізму, яка відстоює думку про те, що кожна культура має свої межі і повинна розглядатися як єдине ціле за допомогою її власних положень.

Другий розділ «Інноваційний соціальний Рух Гюлена та його освітянська діяльність у фокусі соціологічного аналізу» присвячений дослідженню специфіки зародження, розвитку та діяльності руху. Також, в другому розділі подаються результати емпіричних досліджень, які ілюструють результати діяльності Руху Гюлена в соціо-культурній сфері життя суспільства. Зокрема, його роль у формуванні крос-культурної компетентності у членів крос-культурних комунікацій та загального крос-культурного капіталу.

У першому підрозділі другого розділу «Життєвий цикл, структурні характеристики та концептуальні основи соціального Руху Гюлена» досліджується сама природа міжнародного Руху Гюлена, який провадить свою діяльність в сфері освіти та культури в напрямку встановлення конструктивного крос-культурного діалогу. Лідером руху є мислитель та соціальний діяч Туреччини Фетхуллах Гюлен (нар. 1941 р.), який особисто визначає свою роль як «натхненник руху». Він не бере безпосередньої участі у керівництві рухом та не контролює його діяльність. Свого часу турецький просвітник об'єднав певне коло людей власною філософією, яка ґрунтується на цінностях освіти та духовності. Рух Гюлена, хоча в своєму зародженні і має джерела духовної мотивації суфійської традиції, діє на принципах загальнолюдських цінностей, адже вони є цілком будь-якої культури та релігії. Відомо, що і засновник самого суфійського ордену Джелаледдін Румі отримав світове визнання завдяки універсальності своєї філософії та прийняттю кожного в своєму статусі. Найбільшими цінностями його філософія проголошує мир та толерантність.

Ф. Гюлен і всі учасники руху, в свою чергу, усвідомлюють, що нав'язування певної ідеології іншим особам та їх штучна асиміляція ніколи не приводила до позитивних результатів і за таких умов завжди є ризик реакції протесту, гострого несприйняття. Отже, загальне благо вбачається рухом в збереженні кожним учасником комунікацій власних особливостей, інтеграція на основі загальних цінностей, що не призведе до реакційного конфлікту на захист власних ідентичностей, а стане підвалиною для синтезу плюралістичності і до співпраці в напрямку реалізації спільних цілей та забезпечення миру. Кожен учасник комунікацій очікує поваги до власних відмінностей та принципів і готовий до їх захисту. Тільки завдяки емпатії та толерантності по відношенню до плюралістичності можлива загальна інтеграція та конструктивний діалог, що є

цінністю та благом для всіх культур та націй. Але не нав'язування сторонніх ідеологій з ризиком опору та реакційної відповіді, що породжує конфлікти.

Фактично, Рух Гюлена зародився на фоні скрути турецького суспільства, в якій воно опинилося в наслідок боротьби за незалежність, Другої світової війни та переходу від одної форми правління до іншої. Країна жила в умовах політичної, економічної та соціо-культурної невизначеності. Демократія Туреччини на той час була доволі слабкою та перебувала в коливаннях між однопартійною та багатопартійною системами. Домінуючими тенденціями суспільної свідомості були прояви інтелектуальної деградації та зневіри. На цьому тлі у 1960-их роках в м. Ізмір зародився новий соціальний рух, поштовхом до появи якого була просвітницька діяльність самого Гюлена та його прибічників. В 1980-их роках були відкриті перші освітні установи, завдяки яким рух почав поширюватися на інші регіони Туреччини. Цей період в житті руху можна назвати першим періодом трансформації з локальної ініціативної групи у загальнонаціональний рух. В 1990-их роках були відкриті освітні установи за кордоном, і настав другий період трансформації: від національного до сучасного глобального соціального руху.

Руху Гюлена притаманні певні ознаки та характеристики спільні з іншими соціальними рухами: наявність сітки комунікацій, спільна ціль, загальні інтереси, колективність дій, неприбутковість та незалежність від державного сектору, самоврядування та добровільні засади. Рух Гюлена є низкою громадських організацій. За своєю сутністю Рух Гюлена є реформістським рухом, адже його діяльність направлена не на заміну існуючих інституційних структур, а на їх подальший розвиток. Рух Гюлена з огляду на час виникнення можна віднести до «нових рухів», в якому здебільшого бере участь освічена частина суспільства, у своїй більшості – представники середнього класу. Зазначимо, що «нові рухи» переважно зосереджені на збереженні і розвитку загальнолюдських цінностей. Їх характеризують – децентралізованість структури, відсутність форм жорсткої ієрархічної організації. Рух Гюлена не є централізованим і не має офіційного членства. Тому, важко в кількісних показниках виміряти чисельність його членів, прибічників та симпатиків. Через відсутність централізованої системи управління та ієрархії також важко точно вказати число освітніх установ, заснованих за його ініціативою, адже всі організації, які належать руху діють самостійно та автономно, керуючись лише загальними його принципами. Відомо лише, що рух має свої установи в більш ніж 130 країнах світу. На його принципах засновано близько 2000 шкіл та дошкільних установ, 15 університетів.

З точки зору життєвих циклів Рух Гюлена пройшов свою першустадію в 1960-х роках. Цей період продовжувався до 1980-го року і впродовж цього часу відбувалася кристалізація поглядів, встановлювались контакти, вироблялись ідейні та організаційні засади руху, проводились обговорення проблем і шляхи їх вирішення. До цього ж періоду можна віднести стадію агітації, під якою розуміється пошук однодумців та створення осередків руху. З 1980-их по 1990-ті роки проходив ранній період розвитку руху, встановлювались напрямки

діяльності, структури та організації. По сьогоднішній день Рух Гюлена перебуває на стадії розвитку і подальшу його долю важко прогнозувати, адже Рух Гюлена не підлягає точній класифікації відповідно до існуючих традицій концептуалізації соціальних рухів. Сам Ф. Гюлена називає цей рух «рухом який є сам зразком в своєму роді», і може бути описаний лише по мірі свого життєвого циклу. Сучасну фазу розвитку засновник визначає як «повзання», тобто він сподівається на те, що рух буде прогресувати і в майбутньому постане на увесь зріст.

Цей рух є уособленням сили та потенціалу громадянського суспільства, а також, прикладом дієвості «третього сектору». Його діяльність стосується культурних кодів та не має відношення до конфліктів з політичними системами. Рух сфокусований на соціальній реконструкції, трансформації свідомості індивідів через науку, освіту, діалог та демократію. Рух не є реакційним, опозиційним, політизованим, результатом глибинних конфліктів, захисником інтересів певного прошарку суспільства, чи відголоском попередніх традицій і ідеологій. Він зміг запропонувати нові культурні та організаційні моделі і проекти, направлені на всезагальне благо. Завдяки своїм універсальним цінностям рух викликає стабільну довіру, стимулює солідарність, інтегрує різні інтереси та збагачується за рахунок негомогенності своїх учасників. Його можна також охарактеризувати в якості інклюзивного, гнучкого, адаптивного, інтегративного та повністю відкритого руху. Рух Гюлена об'єднав різні сектори суспільства в «загальний інтелект», який працює над виробленням рішень для ряду соціальних питань.

У другому підрозділі другого розділу *«Місце соціального Руху Гюлена у контексті інших громадських ініціатив в сфері освіти»* присвячено порівняльному аналізу Руху Гюлена з подібними до нього громадськими ініціативами. У тому числі розглянуто:

1. Програма «Освіта задля встановлення миру», котра працює на основах ООН. Програма «Освіта задля встановлення миру» сфокусувалася на наступній тематиці: антинуклеризм, міжнародні взаємовідносини, відповідальність за збереження навколишнього середовища, навички комунікації, ненасильницькі стратегії вирішення конфліктів, демократія, права людини, толерантність по відношенню до розмаїття поглядів та етнічного походження, співіснування та гендерна рівність. Ціль програми вбачається у формуванні «відповідальних громадян», котрі змушували б державу звітувати перед суспільством щодо відповідності її політики стандартам миру. Проте, ця концепція знайшла практичне втілення лише в одному, заснованому ООН, університеті в Коста-Ріка, і попри загальну привабливість змісту навчання залишається в рамках університетських дисциплін та не демонструє тенденцій росту і розповсюдження вже понад двадцяти років.

2. «Освіта для всіх» – програма ЮНЕСКО, яка реалізуються в якості літніх таборів, робота яких направлена на досягнення миру через крос-культурне порозуміння, побудову глобальної атмосфери дружби, розвінчування стереотипів. Однак, час роботи табору та кількість учнів, яких вони можуть

прийняти, є обмеженою. І, не дивлячись на всю правильність та звабність теоретичного підходу в таких ініціативах проглядається обмеженість в практичній реалізації проектів, яка б задовольняла глобальні потреби.

3. Поряд з описаними вище проектами розглядаються такі ініціативи в сфері освіти як Товариство Ісуса – католицький чоловічий орден. Члени цього ордену називають себе ієзуїтами. Це товариство офіційно засноване у євангелістських та апостольських місіях у 122 країнах світу. Воно займається місіонерською діяльністю, відстоює справедливість та всесвітній діалог, а також, провадить активну діяльність в сфері освіти; має централізовану систему, ієрархію та певну процедуру членства. Представники цього ордену беруть активну участь в політичному житті суспільства.

4. Організація Опус Деї – персональна прелатура Католицької Церкви, яка приймає участь в процесах освіти на глобальному рівні. Члени Опус Деї, як правило, в країнах, що розвиваються відкривають освітньо-виховні, соціальні та культурні організації, направлені на допомогу місцевому населенню. Статистика вказує, що орден ініціював відкриття 608 соціальних організацій, більшу частину з яких склали школи (68%). Члени ордену розповсюджують Євангеліє. Вчителі таких шкіл впродовж навчального процесу забезпечують вивчення учнями релігійних доктрин і готують учнів до апостольської діяльності. Небезпека цього ордену вбачається в його закритості та секретності.

Ініціативи, котрі мають духовні джерела мотивації, носять місіонерський характер, їх діяльність обмежена статутними та ідейними умовами. Навчальні програми мають специфічний характер та включають курс релігійного вчення. Відповідні організації характеризуються ієрархічною структурою, визначеним членством, можуть брати участь у політичному житті суспільства. В багатьох сферах соціального життя вони стимулюють укорінення моральних цінностей та провадять активну благодійну діяльність. Але такого роду діяльність передбачає певну ступінь асиміляції, бо організації мають власну ідеологію та намагаються її поширювати.

Рух Гюлена ґрунтується на інших принципах, він декларує необхідність встановлення рівноправного діалогу, загальнолюдської системи цінностей, котра була б прийнятною для представників всіх культур та не зачіпала б їхньої культурної, релігійної і етнічної ідентифікації. Освітня діяльність Руху Гюлена направлена на культивування інтелектуалів, індивідів з високим рівнем соціальної відповідальності, крос-культурної компетентності та толерантності; виховання людей, що синтезують прогрес науки і глибинну духовність, мають бути готовими до міжкультурної інтеракції в умовах постмодерну. Освітню програму рух реалізує лише відповідно до офіційно установлених навчальних програм країни, в якій функціонує, не доповнюючи їх предметами ідеологічного, чи релігійного змісту. Місіонерська діяльність не має місця в таких освітніх установах. Навчання в більшості навчальних закладів, відкритих Рухом Гюлена, ведеться національною та англійською мовами. В якості іноземної мови пропонується найбільш популярна іноземна мова даного географічного простору. Рух Гюлена діє на засадах загальнолюдських цінностей в будь-якому

суспільстві та займає позицію поваги до місцевих норм та традицій. Саме з цих причин рух завойовує визнання в країнах з різним культурним, етнічним та релігійним фоном. Майже всі школи в своїй назві містять слово «міжнародна» та відповідають назві за змістом діяльності. Шкільні заклади відрізняються гетерогенним етнічним та національним складом. Вони користуються популярністю як у місцевого населення, так і у середовищі іноземців, котрі проживають в країні її функціонування.

Ключовою позицією є роль вчителя, що має власним прикладом та безкомпромісністю у досягненні постульованих цілей, створювати в закладі специфічну атмосферу доброзичливості та дружби, об'єднуючи всіх учнів навколо спільних проектів.

В третьому підрозділі другого розділу *«Відображення у громадській думці ефективності діяльності Руху Гюлена в напрямку формування крос-культурної компетентності та крос-культурного капіталу»* подаються результати емпіричних досліджень, які були проведені з ціллю визначення ступеня ефективності діяльності Руху Гюлена в напрямку формування крос-культурного капіталу та крос-культурної компетентності учнів, зокрема, та всіх суб'єктів, хто знаходиться під впливом руху.

91% опитаних нами батьків дітей, що навчаються саме у тих школах Гюлена, де проводилося опитування, у тій чи іншій мірі задоволені навчальним закладом. 94% респондентів задоволені мікрокліматом школи та відношенням оточення до дитини. Близько половини батьків відзначило, що їх діти стали більш успішними у навчанні (48% опитаних), 28% опитаних помітили у своїй дитині позитивні зміни у бік ввічливості та шанобливості, а 24% – у бік доброти та толерантності. Серед факторів, що, на думку батьків, відіграють важливу роль у позитивних змінах в дитині, були названі: мікроклімат школи, особистість вчителя та якість викладання (відповідно, 63%, 21% та 16% опитаних).

Абсолютна більшість учнів шкіл, започаткованих на основі ідей Ф. Гюлена, незалежно від того, в якій країні вони навчаються, вважає, що різні культури можуть мирно співіснувати та рівноправний діалог між культурами є можливим. Окрім того, всі ці учні мають позитивну налаштованість на майбутнє. Серед учнів інших шкіл відсоток тих, хто вірить у можливість культурного діалогу – не перевищує 60%. 82% учнів шкіл, заснованих на основі ідей Ф. Гюлена, мають установку на активну позицію у сприянні становленню загальнолюдської системи цінностей та миру між народами. Вони вважають це суспільним обов'язком. Серед представників інших шкіл дітей з подібними внутрішніми настановами, як свідчать наші виміри, не більше 26%.

В дисертаційному дослідженні подані також результати якісних емпіричних досліджень. В одному з інтерв'ю Прем'єр міністр штату Вестерн Кейп Південно-Африканської Республіки Ебрахім Ресоль оцінив значення турецьких шкіл для його країни наступним чином: *«Турецькі школи, які діють в нашому штаті, є особливо сильними навчальними закладами. Найважливіше – вони отримали надзвичайну підтримку та попит серед нашого суспільства. Країни Африки звикли жити під гнітом колоній і досі не можуть позбавитися від слідів*

рабства. Турецькі школи прищеплюють африканській молоді впевненість в собі, стимулюють їх звернутися до ... витоків своєї власної культури і черпати сили для національного відродження саме звідти. Ці школи вирощують добре освічених, не пригнічених, самосвідомих індивідів, котрі готові працювати для того, аби поставити свою країну на власні ноги. В нашій країні рівність різних культур та вірувань є надзвичайно важливим принципом. Ми – багатокультурне суспільство і закликаємо всіх своїх громадян проявляти повагу до різних стилів життя. Всі спроби роздробити суспільство на основі етнічних та культурних розбіжностей жорстоко переслідуються законом та наказуються. Ці школи повністю відповідають нашим цінностям».

Вчитель школи «Уфук» пан Бонзайер (Південно-Африканська Республіка Убунту) дав наступну оцінку шкіл Гюлена: «Окрім вчителів, які приїхали з Туреччини, більшість вчителів в школі є місцевими громадянами, переважно жінки. Біля 1400 учнів навчається в турецьких школах, які відзначаються 100% вступом своїх випускників до вищих навчальних закладів».

Декан Тернопільського національного університету Рибак Теофан Іванович так виразив своє враження від співпраці з освітніми установами, що належать руху: «Є багато чому повчитися у наших турецьких колег. Ми в своїй країні вже десять років сперечаємося про те, якою повинна бути нова модель освіти. Я вважаю, що договір, підписаний між нами та Університетом «Фатіх», відкрив для нас нові горизонти в цій нелегкій справі». Професор Прикарпатського університету Федорчак Петро Степанович висловив думку, що «всі, хто хочуть миру повинні приєднатися до таких проектів».

Отже, здійснені емпірико-соціологічні дослідження доводять ефективність діяльності руху в напрямку нейтралізації наслідків етноцентризму, ксенофобії, расизму та націоналізму, атакож, в напрямку формування соціально-відповідального, толерантного суб'єкта крос-культурних комунікацій з високим рівнем крос-культурної компетентності, на чому власне і ґрунтується крос-культурний капітал.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі сформульовано основні положення та запропоновано основні визначення понять, що мають теоретичне та практичне значення для подальшого вивчення проблеми крос-культурних комунікацій. У результаті теоретичного осмислення ряду наукових праць, автором здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі, що полягає у виявленні методів формування крос-культурної компетентності у нового покоління та шляхів створення платформи глобальної соціокультурної інтеграції.

Згідно проведених досліджень проілюстровано, що сучасні процеси глобалізації та інтенсифікації крос-культурних контактів ставить перед суспільствами питання налагодження конструктивних крос-культурних комунікацій та мінімізації конфліктів етнічного, національного і культурного

характеру. Адже ситуація постмодерну загострила такі кути життя глобального соціуму як національна, релігійна, етнічна, культурна нетерпимість, націоналізм, расизм, ксенофобія, етноцентризм і, разом з цим, привела окремі суспільства в стан взаємозалежності, що вимагає злагодженої співпраці та взаємопорозуміння заради вирішення спільних проблем та досягнення спільних цілей. В дослідженні теоретично обґрунтовано та емпірично підтверджено, що, не дивлячись на прояви негативних тенденцій в сфері крос-культурного спілкування, певні стереотипи та упередження, встановлення гармонійного міжкультурного ладу доби постмодерну практично можливе. Теоретичним підґрунтям для такого твердження є теорії «гетеродокій» та культурної амальгами Ш. Ейзенштадта, культурної ойкумени У. Ганнерса та теорія глокалізації Р. Робертсона на противагу таким концепціям як «зіткнення цивілізацій» С. Хантингтона. Однак, можливість та необхідність встановлення гармонійних крос-культурних відносин вимагає створення певної інтегративної платформи, яка б складалася з набору загальнолюдських цінностей. Загальновідомим є соціологічний факт, що для будь-якої колективної дії потрібен певний ресурс. В якості такого ресурсу пропонується соціальний капітал. Над розробкою та осмисленням цього поняття працювало немало науковців і існує широке коло його визначення. Однак, жодне з них не описує повністю суть та функції даного феномену. Тому, в роботі на основі дослідження ряду визначень подається авторська позиція щодо розуміння соціального капіталу: 1) соціальний капітал – соціальний феномен, котрий являється джерелом та ресурсом індивідуальної та колективної дії; 2) соціальний капітал – колективна цінність, сформована на основі норм та цінностей, які розділяються учасниками комунікацій. Відповідно, в якості ресурсу колективної дії в міжнародних масштабах доцільно розглядати такий ресурс як крос-культурний капітал – специфічна грань соціального капіталу, що є ресурсом колективної діяльності в міжнародних масштабах.

Встановлено, що особливе значення в формуванні крос-культурного капіталу має рівень крос-культурної компетентності. Останнє розуміється як здатність до успішної комунікації з представниками інших культур, а також, набір пізнавальних, поведінкових та мотиваційно-емоційних елементів, котрі дають змогу індивіду ефективно функціонувати в інтеркультурному середовищі. Крос-культурна комунікативна компетентність включає в себе: по-перше, знання, що дають необхідну інформацію щодо інших учасників комунікації; по-друге, мотивацію (позитивну налаштованість); по-третє, навички поведінки для ефективної взаємодії; по-четверте, емпатію. Формування крос-культурної компетентності дозволяє попередити негативні наслідки такого роду тенденцій як етноцентризм, ксенофобія, примусова асиміляція, націоналізм, расизм та перенаправити їх в русло ціннісного плюралізму, культурного релятивізму, рівноправного діалогу.

Аналіз таких феноменів як крос-культурний капітал та крос-культурна компетентність дозволив зробити висновок, що їх формування можливе завдяки особливому типу освіти, яка базується на холістичній концепції. Такого типу

освітня концепція спирається на освітню філософію, котра стверджує, що особистість кожної людини, її світогляд та ціль життя визначається процесом відносин між нею та суспільством, Всесвітом і духовними цінностями. Теоретики холістичної течії – Міллер і Кесслер – вважають духовність основою холістичного вчення. Холістична ідея освіти є постмодерним підходом, який привертає усе більшу увагу завдяки тому, що доповнює недолік сучасної освіти, котрий полягає в розумінні людини не як цілісної істоти.

Зазначено, що реалізація масштабних міжнародних проектів часто не є можливою для національних урядів, сфера та повноваження діяльності яких є чітко регламентованими. Тому, необхідним вбачається наявність іншої ініціативи, яка б мала вищий ступінь мобільності та гнучкості на міжнародній арені. В якості альтернативи пропонується «третій сектор», тобто, громадянська ініціатива у вигляді неурядових організацій та соціальних рухів, які діють за рахунок енергії суспільства на добровільних засадах та не мають кордонів обмеження своєї діяльності. Соціальний рух – це певна структурна мережа, яка складається з вільно організованих колективів, громадських організацій, що діють разом для досягнення спільної мети. «Третій сектор» несе в собі потенціал культивування енергії та активності суспільства.

Саме в якості «третього актора» на засадах громадянської ініціативи та доброї волі діє міжнародний соціальний Рух Гюлена, який направляє свої зусилля на формування особливого типу освіти, котрий би уможлиблював формування «нової», цілісної особистості постмодерну, яка має синтезувати в собі духовність з високим інтелектом та наукою, а також набуття цією особистістю крос-культурної компетентності. Ініціатором руху став турецький мислитель, письменник та соціальний діяч Фетхуллах Гюлен (нар. 1941р.). Зародження руху припадає на 60-і роки. Відкриття навчальних закладів та громадських організацій почалося в 1980-их роках. На початку 90-их рух переріс із загальнонаціонального у міжнародний і на сьогодні функціонує в 135 країнах світу. Кількість учасників та установ чітко визначити не можливо, адже рух не має процедури членства, ієрархії та є децентралізованим. Він складається з мережі окремих організацій, які направляють свою діяльність на забезпечення благом суспільств, в яких функціонують. Ціллю руху є встановлення гармонійного міжкультурного діалогу та прогрес як окремих суспільств, так і всього глобального універсуму на основі системи загальнолюдських цінностей.

Проведено порівняльний аналіз Руху Гюлена з іншими громадянськими ініціативами в сфері освіти, такими як програма ООН «Освіта заради миру», програма ЮНЕСКО «Освіта для всіх», організація «Опус Деї», «Товариство Ісуса» та встановлена різниця між ними. В дисертаційному дослідженні встановлені структурні характеристики та концептуальні основи руху. Згідно чого Рух Гюлена:

- є продуктом громадянської ініціативи;
- не являється місіонерською організацією;
- не переслідує ніякої користі та не має прихованого наміру створення політичного авторитету чи альтернативної сили;

- є важливим досвідом з точки зору становлення громадянського суспільства, планетарної етики та системи освіти, адаптованої до умов глобалізації з усіма її вимогами по відношенню до якостей нового покоління;
- йому притаманна ефективна динаміка у налагодженні діалогу між різними цивілізаційними системами;
- продукує нову систему особистісної та суспільної самовідданості, оскільки обрав за принцип не отримання привілеїв від суспільства, а надання їх суспільству;
- рух має структуру діяльності, що охоплює всі верстви суспільства;
- він пропонує холістичну систему освіти, засновану на системі загальнолюдських цінностей, а також широке поле соціального та особистісного самовизначення і самореалізації для своїх учасників;
- оцінюється як позитивний рух, оскільки з точки зору культури, освіти та релігії пропонує синтез фізичного і метафізичного, розуму і серця, науки і віри; з соціальної точки зору – толерантність, емпатію та діалог; з точки зору дій та поведінки – позитивну ініціативу.

З позиції експертної думки, ідеї, які застосовуються в рамках діяльності Руху:

- можуть бути застосовані в суспільствах, незалежно від їх культурного та етнічного складу;
- школи, засновані на методологічних ідеях Ф. Гюлена, суттєво відрізняються від інших навчальних закладів своїми освітніми практиками, мікрокліматом, якостями педагогів, що справляє позитивний вплив на результати освітньо-виховного процесу, оскільки сприяє:
 - а) позитивним змінам особистості у моральному та інтелектуальному плані;
 - б) конструктивному формуванню свідомого та толерантного майбутнього учасника крос-культурних комунікацій та відповідального члена глобального суспільства;
 - в) оптимістичній налаштованості підростаючого покоління щодо майбутнього світу та крос-культурних відносин, сприяє зростанню рівня толерантності та доброзичливості по відношенню до представників інших культур та національностей;
 - г) готовністю брати на себе соціальну відповідальність за своє суспільство та за добробут всього суспільного ладу, приймаючи активну участь в проектах, націлених на благо людей.

Загалом, дослідження досвіду освітніх закладів, заснованих за ініціативи Руху Гюлена, дозволило сформувавши цілісний образ дієвої ефективної моделі освіти, такої, що формує крос-культурну компетентність у нового покоління, сприяє накопиченню крос-культурного капіталу, а разом із тим і конструюванню глобальної єдності та створенню платформи глобальної інтеграції.

Україна теж поступово інтегрується в міжкультурний простір. Чимала кількість іноземних інвесторів та студентів перебувають на території нашої країни. Громадяни України часто подорожують до країн Європи та країн Сходу з ціллю відпочинку, роботи, навчання. Пострадянському простору характерна

консервативність та страх перед контактом з представниками інших культурних фонів. Часто в своїх судженнях громадяни України керуються стереотипами та упередженими судженнями, що заважає адекватній оцінці та сприйняттю «іншого», а також всього корисного, що можна запозичити з процесу комунікації з ним, його досвіду. Саме з цієї точки зору пропонується Рухом Гюлена модель освіти могла б принести немало користі у виховання та навчання нового покоління України, у формування їхньої відкритості, мобільності та толерантності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях

1. Бурак О. С. Роль інституту освіти у налагодженні глобальних крос-культурних комунікацій / О. С. Бурак // Вчені зап. Харк. гуманіт. ун-ту «Нар. укр. акад.». – Х., 2009. – Т. 15. – С. 98–107.
2. Бурак О. С. Тенденції культурної глобалізації: соціологічний дискурс / О. С. Бурак // Вчені зап. Харк. гуманіт. ун-ту «Нар. укр. акад.». – Х., 2010. – Т. 16. – С. 123–131.
3. Бурак О. С. Нові актори глобальної системи: громадянське суспільство, НУО та соціальний капітал / О. С. Бурак // Одеські читання з соціології та політичних наук – 2011 «Соціокультурна та політична інтеграція: локальний, регіональний та глобальний виміри». – Одеса, 2011. – С. 84–89.
4. Бурак О. С. Крос-культурна комунікація як наслідок глобалізаційних крос-культурних контактів / О. С. Бурак // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2012. – № 5(85). – С. 119–122.
5. Бурак О. С. Сучасні тенденції крос-культурних комунікацій: етноцентризм, ксенофобія, культурний релятивізм / О. С. Бурак // Зб. наук. праць Національного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого». Філософія. Соціологія. Політологія. – Х., 2012. – № 13. – С. 102 – 109.

Матеріали конференцій

6. Бурак О. С. Академічна мобільність в розвитку сучасної освіти / О. С. Бурак // Академическая мобильность – важный фактор образовательной евроинтеграции Украины : материалы Междунар. науч.-практ. конф., 16–19 нояб. 2010 г. / Нар. укр. акад. [и др.]. – Х., 2010. – С. 87 – 91.
7. Бурак О. С. Гуманістична сутність ідей Фетхуллага Гюлена та започаткованого ним соціально-культурного руху / О. С. Бурак // Григорій Сковорода і Фетхуллаг Гюлен: своєчасність традиції гуманізму: матеріали українсько-турецької філософсько-педагогічної конференції, 10 червня 2010 р., Київ. – К., 2010. – С. 104 – 111.
8. Бурак О. С. Концепция социального капитала молодежи и холистического образования как альтернатива решения социальных проблем: опыт внедрения / О. С. Бурак // Молодёжь за диалог и толерантность в

преодоления социальных конфликтов : материалы симпозиума, 1 апреля 2011 г., Одесса. – К., 2011. – С. 83 – 92. Международного

АНОТАЦІЯ

Бурак О.С. Роль соціального Руху Гюлена у формуванні крос-культурного капіталу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00. 04 – спеціальні та галузеві соціології. – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2012.

У дисертації здійснене комплексне дослідження ролі соціального Руху Гюлена у формуванні крос-культурного капіталу та його ефективності в сфері освіти в напрямку конструювання крос-культурної компетентності та платформи глобальної інтеграції. Викладено теоретико-методологічні основи дослідження ряду феноменів, котрі складають проблемне поле теми дослідження: глобалізація, крос-культурні комунікації, крос-культурна компетентність, крос-культурний капітал, «третій сектор», холістична освіта та встановлений зв'язок між ними. На аналізі діяльності соціально-культурного руху Ф. Гюлена доведено, що соціальна ініціатива та холістична концепція освіти, яка пропонує систему загальнолюдських цінностей, є основними і необхідними умовами формування платформи міжкультурної інтеграції в умовах постмодерну. Розкрито природу та специфіку розгортання крос-культурних комунікацій та формування крос-культурного капіталу в сучасних умовах глобалізованого світу. Визначено основні перспективи розвитку глобалізаційного процесу соціально-культурного характеру та вироблено ряд рекомендацій для спрямування соціокультурного аспекту глобалізації в позитивне русло, а саме: культурний релятивізм, ціннісний плюралізм, принцип культурної різноманітності, інтерналізація, толерантність, емпатія. Доведена необхідність конструювання крос-культурного капіталу для успішного функціонування мультикультурного універсуму. Виділені основні перепони на шляху конструктивного формування крос-культурного капіталу. Встановлена ефективність діяльності Руху Гюлена у формуванні цілісного, високоморального та соціально-активного індивіда, який зможе стати успішним членом глобального, мультикультурного середовища постмодерну.

Ключові слова: крос-культурні комунікації, крос-культурний капітал, соціальний капітал, глокалізація, культурна ойкумена, мультигетеродоксія, планетарна етика толерантності та емпатії, громадянська ініціатива, ціннісний плюралізм, культурний релятивізм, інтерналізація, мультикультуралізм, етноцентризм, ксенофобія, культурний імперіалізм, холістична освіта.

АННОТАЦИЯ

Бурак О. С. Роль социального Движения Гюлена в формировании кросс-культурного капитала. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата социологических наук за специальностью 22.00. 04 – специальные и отраслевые социологии. – Харьков, 2012.

Диссертация посвящена изучению роли социального Движения Гюлена в формировании кросс-культурного капитала, а также в конструировании кросс-культурной компетентности. Проведённые эмпирические и теоретические исследования Движения Гюлена доказали, что социальная инициатива и холистическая концепция образования, которая предлагает систему общечеловеческих ценностей, являются основными и необходимыми инструментами формирования платформы межкультурной интеграции в условиях постмодерна.

Так как Движение Гюлена является примером социального движения, в диссертации затрагивается тема национального государства и «третьего сектора». Основной составляющей «третьего сектора» и являются социальные движения – сети гражданский негосударственных организаций, которые объединены общей целью. Ресурсом социальных движений, а также их продуктом является социальный капитал, который включает в себя формальные и неформальные связи между индивидами, которые, в свою очередь, базируются на общих нормах и ценностях, а также, характеризует способность общности действовать слаженно и достигать поставленной цели. На основе анализа существующих дифиниций социального капитала в исследовании предлагается авторская позиция, соответственно которой: социальный капитал – это, во-первых, социальный феномен, источник и ресурс индивидуальных и коллективных действий; во вторых, коллективная ценность, которая формируется благодаря общим нормам и ценностям в результате коммуникаций. Соответственно кросс-культурный капитал – это специфическая грань социального капитала, которая является ресурсом коллективного действия в международных масштабах. Кросс-культурный капитал являет собой широкую структуру, которая состоит из диспозиционного элемента и опытно-базисной основы.

Введено в социологический дискурс понятия "кросс-культурная компетентность" и "платформа глобальной интеграции", которые значительно пополняют категориальный аппарат социологической науки в контексте анализа социальных явлений. Кросс-культурная компетентность понимается в качестве способности к успешной коммуникации с представителями других культур, а также в качестве набора познавательных, поведенческих и мотивационно-эмоциональных элементов, которые дают возможность индивиду эффективно функционировать в интеркультурной среде. Целью приобретения кросс-культурной компетентности есть повышение степени взаимопонимания между группами индивидов. Кросс-культурная компетентность может стать продуктом холистического типа образования, который опирается на образовательную философию, которая утверждает, что личность каждого человека, её мировоззрение и цель жизни определяется процессом отношений между нею самой, обществом, Вселенной и духовными ценностями.

В диссертации также определены основные перспективы развития кросс-культурного мирового строя и ряд концепций, которые должны быть использованы для преодоления препятствий на пути формирования общей платформы кросс-культурной интеграции: культурный релятивизм, ценностный плюрализм, принцип культурного разнообразия, интернализация, толерантность, эмпатия. Доказана необходимость конструирования кросс-культурного капитала для успешного функционирования мультикультурного универсума. Эмпирически доказанная возможность формирования общей планетарной этики и кросс-культурной платформы интеграции без таких последствий, как унификация и культурный империализм.

Установлена эффективность деятельности Движения Гюлена в формировании целостного, высокоморального и социально-активного индивида, который сможет стать успешным членом глобальной, мультикультурной среды постмодерна.

Ключевые слова: кросс-культурные коммуникации, кросс-культурный капитал, социальный капитал, глокализация, культурная ойкумена, мультигетеродоксия, планетарная этика толерантности и эмпатии, гражданская инициатива, ценностный плюрализм, культурной релятивизм, интернализация, мультикультурализм, этноцентризм, ксенофобия, культурный империализм, холистическое образование.

ANNOTATION

Burak O.S. "The role of the Gülen Movement as a social phenomenon in formation of cross-cultural capital". – The Manuscript.

The thesis for a scientific degree of the Candidate of Sociological Sciences. – 22.00. 04 – Special and Branch Sociology. – Kharkiv National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2012.

The dissertation is devoted to studying of the role of the Gülen Movement in formation of cross-cultural capital and its effectiveness in designing of cross-cultural competence and the platform of global integration. Theoretic-methodological basis of some phenomena is considered in the thesis. Anyway the person develops a certain position to something, to "other" or to concrete cultural system, a way of life. Character of intercultural relations depends on this position both in micro- and in the macro-plan. In order to avoid conflict situations in constantly compressed world space and destroying tendencies in intercultural relations the regulation mechanism of social and cultural aspects of process of globalization for the sake of cooperation in the decision of global problems which can exceed the possibilities and the competence of the separate states-nations is necessary. In the given dissertational research we have defined that «the third sector», that is the civil initiative and its product the social/cross-cultural capital can represent itself as means of adjustment of questions and problems of global character thanks to the flexibility, mobility and potential of altruistic promptings of civil sector. But also members of social movements, NGOs and usual citizens of any society should have certain level of cross-cultural competence.

The mean of the formation of cross-cultural capital, based on tolerance and empathy, should be the special concept of formation and education. On the analysis of successful activity of theGülen Movement is proved that the social initiative and holistic concept of formation and education which offers system of universal values, is the basic, and necessary tools of formation of a platform of intercultural integration in the conditions of a postmodern. **Keywords:** cross-cultural communications, cross-cultural capital, social capital, glocalization, cultural oikumena, multiheterodoxy, planetary ethics of tolerance and empathy, the civil initiative, valuable pluralism, cultural relativity, internalization, multiculturalism, ethnocentrism, xenophobia, cultural imperialism, holistic education.

Бурак Оксана Сергіївна

**РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО РУХУ ГЮЛЕНА
У ФОРМУВАННІ КРОС-КУЛЬТУРНОГО КАПІТАЛУ**

Спеціальність 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Автореферат

Дисертації на здобуття наукового ступеня
Кандидата соціологічних наук

Відповідальний за випуск
доктор соціологічних наук, професор
Подольська Єлизавета Ананіївна

Підписано до друку 28.09.2012 р.
Формат 60x90/16. Умов. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим.
